

LÖK-AĞDAM STRUKTUR FORMASIYA ZONASININ ÜST BAYOS YAŞLI VULKANO-PLUTONİK FASIYALARININ FORMALAŞMASINDA ÇÖL ŞPATLARININ PETROGENETİK ROLU

İmamverdiyeva K.A.

ETSN, Milli Geoloji Kəşfiyyat Xidməti

Məlumdur ki, hər bir maqmatik süxur komplekslərinin zamanca formalaşmasında onun tərkibində iştirak edən süxur əmələgətirən minerallar həmin şəraitdə mövcud olan prosesləri bu və ya digər dərəcədə öz mineroloji yaddaşlarında saxlaya bilər. Süxur əmələgətirən mineralların belə bir özünəməxsusluqları, yaxud tipomorfluqları maqmatik süxurların fasial təhlilində geniş istifadə olunur. Belə yanaşma dövrü petroloji və mineroloji tədqiqatlarda qismən istifadə olunur. Bilavasitə kifayət qədər bu yetgin məlumatı həyata keçirmək üçün uzun illər topladığımız süxur nümunələrindən əksər süxur əmələgətirən minerallar ayrılmışdır. Həmin minerallar öncə optik üsulla (optiki oxlar bucağı, sönmə bucağı və ikiləşmə qanunları), sonra fiziki-kimyəvi yolla (rentgen-difraktometrik, mikrozondda) tədqiq olunmuşdur.

Əldə olunan petroqrafik nəticələr bir mənalı göstərir ki, adları çəkilən fasiyaların effuziv analoqları zəif təkamülə uğramış kvarslı, albitli riolitlərdən və riodasitlərdən ibarətdirlər. Riolitlər ümumiyyətlə plagioklaz, albit, bəzən isə oliqoklaz tərkibliyərlər. Kristallaşma ardıcılığında isə demək olar ki, idiomorfdur. Rəngli minerallardan vahid dənələr şəklində iştirak edən amfibolla bitişmələr əmələ gətirir. Aparılan optiki tədqiqatlar nəticəsində isə həmin fenokristalların prizmatik formada olması, albit qanunu üzrə ikiləşməsi müəyyən olunmuşdur. İkiləşmə qanununa uyğun olaraq $2V=78,2^{\circ}-82,4^{\circ}$, $CN_p=15-20^{\circ}$. Qeyd etməliyə ki,

həmin fenokristalın mərkəzi hissəsində isə bəzən dəyişmiş oliqoklaz və andezin relikti rast gəlinir.

Kimyəvi tərkibində albit ($\text{NaAlSi}_3\text{O}_8$) molekulasının miqdarı 92-96% arasında dəyişir. Rentgen-difraktometrik yolla isə onun qismən nizamlanmış struktur optik tipə aid olduğu aşkar olunmuşdur ($d_{hkl_{131-1\bar{3}1}} = 0,025 \text{ \AA}$). Kvarşlı riolitlərin eksploziv fasiyalarında, xüsusilə vulkanik brekçiyalarında albit fenokristalları demək olar ki, yüksək temperaturlu olub, nizamlanmış optiki tiplə xarakterizə olunur. Riolitlər bir növ alt bayos yaşlı vulkanitlərlə bat yaşlı vulkanitlərin geoloji sərhədlərini ayırmaq üçün istifadə olunur.

Effuziv fasiyalardan fərqli olaraq intruziv fasiya süxurları kiçik həcmli plagiokranit intruzivləri ilə təmsil olunmuşlar. Onlar Atabəy-Slavyanka, Göydağ, Gilanbir, Mehrab və Allahverdir çıxışlarından ibarətdirlər. Burada plagiokranit intruzivlərində isə tam kristallik struktur olmaqla, onların tərkiblərində kvars ilə yanaşı oliqoklaz, albit, ortoklaz, məhdud miqdarda amfibol, turmalin, biotit iştirak edir. Amma fərqli olaraq bu süxurlarda qələvi çöl şpatı aşağı temperaturlu ortoklazla təmsil olunmuşdur ($2V = 70^\circ - 82^\circ$, $CN_p = 12 - 16^\circ$). Rentgen-difraktometrik analizlərin nəticəsinə görə ($d_{hkl_{20\bar{1}}} = 4,221 - 4,273 \text{ \AA}$) və tərkibinə görə burada perlit albit molekulası 16-18% arasında dəyişir.

Sadalanan müxtəliflik əsasında qeyd etmək olar ki, istər oliqoklaz, albit, istərsə də aşağı temperaturlu ortoklaz intruziv kamerada mülayim şəraitdə kristallaşmışlar. Beləliklə, müəyyən olunmuş müxtəliflik bir mənalı göstərir ki, aralıq maqmatik ocaqlarda və intruziv kameralarda süxur əmələgətirən minerallardan çöl şpatları kristallaşma şəraitlərinin müxtəlifliklərinin göstəricisi ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Геология Азербайджана. Том III. Баку: Нафта-Пресс, 2001, 407 с.
2. Шихалибейли Э.Ш. Некоторые проблемные вопросы геологического строения и тектоники Азербайджана. Баку: Элм, 1996, 216 с.